

Błędne fakturowanie jako reprezentacja „szarej strefy” w handlu zagranicznym Polski

Marcin Gruszczyński, dr; Katedra Makroekonomii i Teorii Handlu Zagranicznego WNE UW, w 2004 roku stypendysta Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej

1. Wstęp

Jednym z głównych argumentów przeciw utrzymywaniu czy zaostrzaniu kontroli obrotów kapitałowych są doświadczenia krajów wysoko rozwiniętych oraz rozwijających się pokazujące niską skuteczność restrykcji. Brak barier naturalnych dla przepływów kapitałowych powoduje, że jedynymi ograniczeniami mogą być te, które zostały sztucznie skonstruowane przez władze. Doświadczenia międzynarodowe pokazują jednak, że uczestnicy rynku są w stanie szybko opracować strategie umożliwiające ominięcie tych restrykcji.

Do czynników sprzyjających niejawnemu przenoszeniu kapitału można zaliczyć:

- istotne różnice pomiędzy krajowymi a światowymi stopami procentowymi, możliwość osiągnięcia nadzwyczajnego zysku z inwestycji (np. na rynkach aktywów), dostęp do niżej oprocentowanych kredytów,
- istnienie systemu ograniczającego (kontrolującego) obroty kapitałowe (opodatkowanie zysków z kapitału, trudności w repatriacji dywidendy, zakazy),
- zmiany percepcji ryzyka inwestowania (perspektywa kryzysu walutowego, gospodarczego, politycznego),
- różnice w stopach podatkowych (transfer zysku), możliwość uzyskania wakacji podatkowych itp.

W przypadku istotnych bodźców ekonomicznych lub politycznych zarówno przedsiębiorstwa, jak i instytucje finansowe są w stanie opracować własne strategie umożliwiające ominięcie ograniczeń oraz pozyskanie dostępu do zamkniętych rynków czy instrumentów. Należy zauważyć, że firmy i instytucje finansowe ze względu na specyfikę działalności mogą korzystać z różnych metod ukrytego przenoszenia kapitału.

Z obecnością zagranicznych inwestorów w krajach transformacji systemowej wiąże się wiele korzyści. Za najistotniejsze można uznać wprowadzanie

nowych rozwiązań technologicznych i organizacyjnych, modernizację oraz poprawę konkurencyjności nabywanych przedsiębiorstw. Zagraniczne firmy są także liczącym się uczestnikiem krajowych rynków pracy. Jednakże w powszechnym odczuciu działalność inwestorów zagranicznych i korporacji międzynarodowych wiąże się także z transferowaniem lub przejmowaniem zysków i innych aktywów niematerialnych z Polski¹. Należy zauważyć, że także i polskie przedsiębiorstwa uczą się korzystać z powyższych metod, często przy współdziałaniu instytucji finansowych posiadających w ofercie potrzebne instrumenty.

Do najczęściej stosowanych metod niejawnego transferowania kapitału zalicza się²:

- wycenę transferową,
- błędne fakturowanie,
- *smurfing*,
- transakcje wyprzedzające i opóźnione,
- korzystanie z instrumentów pochodnych i terminowych rynku finansowego.

Jedynym możliwym do analizy bez posiadania informacji wewnętrznych wydaje się b ł ę d n e f a k t u r o w a n i e (ang. *misinvoicing*). Badanie pozostałych dróg transferowania kapitału (wykorzystania cen transferowych, zawierania transakcji z wyprzedzającymi lub opóźnionymi terminami płatności) wymagałoby pozyskania danych nt. kształtowania cen (polityki cenowej) w przedsiębiorstwach³, umów z kontrahentami lub — przy kontraktach NDF czy swap — struktury czasowej i bilansu kontraktów terminowych. Nawet pozyskanie pełnych i wiarygodnych informacji od pojedynczych przedsiębiorstw czy instytucji finansowych nie pozwoliłoby na stworzenie syntetycznego obrazu potencjalnej (otwartej) pozycji (netto) całego kraju.

Analiza mikroekonomiczna każdej transakcji jest ponadto bardzo pracochłonna, a przez to kosztowna. Wymaga zatrudnienia doświadczonego personelu oraz współpracy urzędów skarbowych z innymi instytucjami (np. urzędami celnymi). Mimo to skuteczność podjętych działań może być daleka od zamierzonej. Co więcej, można zauważyć pojawianie się instytucji doradczych, zajmujących się przenoszeniem dochodów i wyceną transferową, oferujących przedsiębiorcom specjalistyczne usługi.

¹ Zob. prasa codzienna np.: *Pieniądże płyną za granicę*, „Rzeczpospolita” z 9 marca 2001 r., *Marże z gumy i dojenie córek*, „Gazeta Wyborcza” z 12 stycznia 2001 r.

² Zob. np. [Quirk, 1997; Eiteman, Stonehill, Moffett, 1998].

³ Należy zwrócić uwagę na wyjątkową trudność stwierdzenia rzeczywistych przepływów związanych z wyceną transferową. Schulze [2000] twierdzi, że władze w ogóle nie są w stanie poznać prawdziwych cen, a mogą mieć jedynie tylko pewne przypuszczenia nt. ich rozkładów. W praktyce udowodnienie stosowania cen transferowych bez współpracy ze strony przedsiębiorstwa, poza ekstremalnymi przypadkami, wydaje się prawie niemożliwe.

2. Analiza makroekonomiczna

Schulze [2000] twierdzi, że za główny kanał nieoficjalnego przenoszenia kapitału można uznać błędne fakturowanie (ang. *misinvoicing*). Także Kamin [1993] uważa, że błędne fakturowanie jest często kluczowym narzędziem przepływu kapitału na dużą skalę w krajach rozwijających się o rozbudowanej kontroli obrotów kapitałowych. Phylaktis [1999] pokazała, że otwarty (pod względem wymiany handlowej) charakter gospodarek czyni kontrolę obrotów kapitałowych bezużyteczną — właśnie ze względu na możliwość błędnego fakturowania. Z drugiej strony, korzystanie z błędnie zafakturowanych transakcji może być utrudnione przez rozbudowany system ceł oraz subsydiów, wpływających na decyzje uczestników rynku w podobnym stopniu co podatki dochodowe czy uciążliwość systemu kontroli obrotów kapitałowych. Na tym tle pojawił się w literaturze nieco dziwny spór pomiędzy Lessardem i Williamsonem [1987], którzy uważają, że błędne fakturowanie służy głównie do niejawnego przenoszenia kapitału, a Gibsonem i Tsakalotosem [1993], którzy przypisują większe znaczenie zastosowaniu błędnego fakturowania nie tylko do przenoszenia kapitału, ale także do unikania ceł i innych opłat.

Błędnego fakturowania nie należy utożsamiać ze stosowaniem cen transferowych. O ile wycena transferowa służy do ustalania zawyżonych lub заниżonych cen na towary lub usługi faktycznie przenoszone między krajami, o tyle błędne fakturowanie polega raczej na wprowadzeniu do obrotu handlowego, lub usunięciu z niego, środków niezwiązanych z danymi dobrami czy usługami. Błędne fakturowanie powoduje, że deklarowana wartość eksportu (lub importu) kraju i do kraju j nie odpowiada rzeczywistej wartości importu (lub eksportu) kraju j z kraju i .

Metodologię oszacowania wielkości błędnie zafakturowanych przepływów zaproponowali Johnston i Ryan [1994]. Dla danego kraju i , $EX_i - RIM_i$ jest różnicą pomiędzy wartością eksportu (raportowaną przez kraj i) z kraju i do reszty świata a importem (rejestrowanym przez partnerów handlowych) reszty świata z kraju i . Jeżeli różnica ta jest większa od zera, to może to oznaczać, że albo krajowi eksporterzy przeszacowują wpływy z eksportu, albo reszta świata niedoszacowuje własnych płatności za import. Zakładając, że prawdziwa jest ta pierwsza ewentualność, świadczyłoby to o możliwym ukrytym napływie kapitału do kraju (przeciwna sytuacja, tzn. $EX_i - RIM_i < 0$, oznaczałaby zamaskowany odpływ funduszy z kraju). Z kolei $IM_i - REX_i$ to różnica pomiędzy rejestrowaną wielkością importu kraju i z zagranicy a eksportem reszty świata do kraju i . Jeżeli różnica ta jest większa od zera, oznacza to, że albo krajowi importerzy przeszacowują własne wydatki na towary importowane, albo zagranica niedoszacowuje wielkość eksportu do tego kraju. Ponownie zakładając, że prawdziwe jest to pierwsze założenie, dodatnia wielkość różnicy może świadczyć o zamaskowanym odpływie kapitału (odwrotna sytuacja, tzn. $IM_i - REX_i < 0$ oznaczałaby ukryty transfer funduszy do kraju).

Podsumowując, błędne fakturowanie (netto) (MIS_i) można zdefiniować jako:

$$MIS_i = (EX_i - RIM_i) - (IM_i - REX_i)$$

Metodologia Johnstona i Ryana [1994] ma pewne dość istotne ograniczenia (pomijając dokładność i interpretowalność rezultatów). Jak nadmieniono wcześniej, przenoszenie dochodów może się odbywać także przez np. przenoszenie wartości niematerialnych, których właściwa wycena może być niemożliwa i które nie zostaną odnotowane w bilansie handlowym. Wielkość płaconych odsetek oraz dywidend może odbiegać od obowiązujących na rynku. Dochody mogą być przenoszone przez płatności za usługi, których rzeczywista wartość także może być niższa od deklarowanej. W takich przypadkach niezbędna jest analiza mikroekonomiczna. Z drugiej strony, jeżeli analiza makroekonomiczna wykaże istotność błędnego fakturowania, to można przypuszczać, że rzeczywista skala omijania przepisów podatkowych (w tym celnych) oraz ograniczeń obrotów kapitałowych jest znacznie większa.

W literaturze zwraca się uwagę na to, aby w celu oszacowania przepływów kapitału analizować także saldo błędów i opuszczeń [Eggerstedt, Hall, 1995; Quirk, Evans, 1995]. W Polsce należałoby także doliczać saldo niesklasyfikowanych obrotów bieżących.

3. Błędne fakturowanie w handlu zagranicznym Polski

Metodę Johnstona i Ryana [1994] zastosowano do zbadania występowania błędnego fakturowania w przypadku handlu zagranicznego Polski. Korzystano z danych z baz: *International Financial Statistics* [2002], *PC-TradeAnalysis System* [2002], danych Narodowego Banku Polskiego oraz Głównego Urzędu Statystycznego. Szukano odpowiedzi na następujące pytania:

1. Czy można zaobserwować zamaskowany odpływ czy raczej napływ kapitału poprzez błędne fakturowanie w handlu zagranicznym Polski?
2. Jakie są kierunki przepływów kapitałowych, które mogą być powiązane z błędnym fakturowaniem?
3. Jakie mogą być kanały transmisji (obroty grupami towarów) kapitału z i do Polski?

W tabeli 1. przedstawiono kraje, w handlu z którymi można zaobserwować największą wartość błędnie zafakturowanych przepływów netto w okresie 05.1997–05.2001. Wielkość błędnego fakturowania (szacowana zgodnie z metodologią Johnstona i Ryana [1994]) sugeruje, że w przypadku polskim występuje raczej zjawisko odpływu kapitału, oscylującego w ostatnich latach w granicach ok. 2,5 mld USD rocznie. Jednakże jeśli analizować tylko handel z krajami Unii Europejskiej, można zaobserwować napływ błędnie zafakturowanych funduszy (osiągający 1,5 mld USD w 2001 roku). Należy podkreślić, że dodatnia wielkość błędnego fakturowania w handlu z krajami Unii Europejskiej nie oznacza, że jest ona dodatnia w obrotach z każdym z członków Unii Europejskiej z osobna. Można zauważyć, że błędnie zafakturowany napływu kapitału następuje głównie z Niemiec, Holandii oraz Belgii. Z kolei

Włochy, Hiszpania, Francja i Wielka Brytania są krajami, będącymi celem odpływu potencjalnie błędnie zafakturowanych funduszy (tabela 1.).

Do krajów, z których może napływać kapitał, można zaliczyć także Rosję, Litwę i Białoruś — tu należy jednak zastrzec, że błędne fakturowanie może być efektem działań tamtejszych partnerów handlowych lub wadliwych statystyk. Niemniej głównymi źródłami napływu funduszy wydają się być Niemcy i, w drugim rzędzie, Holandia.

Potencjalny zamaskowany napływ kapitału jest z nawiązką bilansowany przez jego potencjalny odpływ. Głównym celem są przede wszystkim Stany Zjednoczone, Japonia, Chiny, a także kraje Unii Europejskiej — Włochy, Hiszpania, Francja i Wielka Brytania oraz grupa krajów rozwijających się. W tym miejscu należy zastrzec, że w przypadku Chin, Indonezji, Malezji, Korei Południowej, Brazylii czy Tajlandii można podejrzewać występowanie błędnego fakturowania w dokumentacji prowadzonej przez tamtejszych partnerów czy nierzetelność statystyk.

Tabela 1.

Błędne fakturowanie w handlu zagranicznym Polski, 1997–2001, w mln USD

	05.1997	05.1998	05.1999	05.2000	05.2001	RAZEM
MISEX	1412	1836	794	417	2033	6492
MISIM	1926	3339	3491	3203	4477	16 436
Saldo	-514	-1503	-2697	-2786	-2444	-9944
W tym kraje UE	1285	777	801	1033	1539	5435
Napływ netto						
<i>Niemcy</i>	1424	2097	1615	1759	1848	9158
<i>Holandia</i>	170	156	339	584	543	2004
Rosja	1209	957	39	-38	-209	1380
<i>Belgia — Luksemburg</i>	203	155	252	208	296	1114
Litwa	-14	22	30	122	361	526
<i>Dania</i>	105	44	138	128	43	511
Białoruś	334	-2	63	136	181	476
Odpływ netto						
USA	-980	-980	-962	-1495	-1123	-5382
Japonia	-643	-630	-628	-620	-666	-3026
<i>Włochy</i>	-552	-557	-611	-451	-389	-2481
Chiny	-411	-399	-542	-502	-650	-2326
<i>Hiszpania</i>	-307	-270	-266	-264	-372	-1454
<i>Francja</i>	-384	-303	-352	-311	-19	-1277
<i>Wielka Brytania</i>	-341	-326	-218	-223	-284	-1202
Malezja	-186	-182	-181	-237	-207	-943
Brazylia	-159	-157	-129	-99	-242	-765

	05.1997	05.1998	05.1999	05.2000	05.2001	RAZEM
Korea Płd.	-278	-298	-158	-226	-202	-728
Węgry	-54	-43	-153	-168	-209	-618
Indonezja	-103	-109	-93	-105	-107	-524
Kanada	-119	-119	-102	-78	-105	-483
Finlandia	-45	-59	-54	-233	-75	-458
Tajlandia	-130	-97	-82	-101	-133	-418

Kursywą wyróżniono kraje członkowskie Unii Europejskiej.

Źródło: Opracowanie własne.

Można zauważyć, że Polska nie jest wyłącznym celem napływu błędnie fakturowanego kapitału ani wyłącznym źródłem jego odpływu, co może sugerować, że w pewien sposób gospodarka polska włączyła się w obieg międzynarodowych obrotów handlowych (także i tych błędnie zafakturowanych). Oznacza to także, że Polska nie jest wprawdzie „rajem podatkowym”, ale także nie jest krajem o wybitnie wysokim stopniu represji ekonomicznej czy ryzyku prowadzenia działalności gospodarczej. Wydaje się, że Polska jest zarówno celem, jak i źródłem transferu funduszy. O ile z naszego kraju może następować odpływ zysków z prowadzenia działalności gospodarczej, o tyle do Polski może wpływać inny kapitał, poszukujący okazji inwestycyjnych lub dokonujący arbitrażu pomiędzy systemami podatkowymi o różnej skuteczności, w wielkości przekraczającej potencjalny odpływ. Wpływ na to mogą mieć — prócz polskich — zagraniczne regulacje dotyczące eksportu i importu kapitału, stopy podatkowe, stopy zysku na krajowych rynkach aktywów, obowiązki raportowania transakcji handlowych, możliwości korzystania z wyceny transferowej (istnienia firm współpracujących na terenie Polski), istnienia oddziałów instytucji finansowych mogących obsługiwać transakcje oferujące niezbędne instrumenty inżynierii finansowej itp.

3.1. Kanały przepływu błędnie zafakturowanych funduszy

W dalszej części pracy postanowiono zidentyfikować potencjalne kanały, którymi może się dokonywać przepływ błędnie zafakturowanych płatności poprzez dekompozycję salda błędnego fakturowania w obrotach handlowych Polski z partnerami, wśród których zidentyfikowano najwyższą wartość błędnego fakturowania. Już po wstępnej analizie obrotów handlowych Polski oraz regulacji prawnych można zauważyć, że bezpośrednie transferowanie funduszy do krajów uznawanych za raje podatkowe (np. Cypr, Kajmany) jest obciążone dużym ryzykiem. Po pierwsze, „oficjalne” obroty handlowe z tymi krajami są bardzo niskie (w granicach 1 mln USD), przez co przeniesienie większej sumy jest bardziej widoczne w statystyce międzynarodowej⁴. Także obro-

⁴ Na przykład duży skok obrotów handlowych z Cyprzem z 2 mln USD do 60 mln USD w 1999 roku zawdzięczamy zakupom urządzeń klimatyzacyjnych (kod produktu 841581).

ty handlowe z tymi krajami wymagają szczegółowego raportowania oraz są obiektem szczególnego zainteresowania urzędów skarbowych. Zatem największe możliwości pomyślnego przeniesienia funduszy daje raczej transfer do lub z kraju będącego dużym partnerem handlowym Polski (w szczególnym przypadku jeśli jest to kraj, w którego skład wchodzi terytorium będące rajem podatkowym lub specjalną strefą ekonomiczną lub centrum finansowym).

W dalszej części pracy postanowiono przedstawić rozkład przepływów błędnie zafakturowanych funduszy pod kątem grup towarowych. W tym miejscu należy zauważyć, że błędne fakturowanie po stronie eksportu jest zdecydowanie mniejsze niż po stronie importu. Oznacza to, że polscy eksporterzy fakturują te same kwoty (lub bardzo podobne), co ich partnerzy z obcych krajów. Oznacza to, że mechanizm zbierania, opracowywania i udostępniania danych statystycznych nie jest sam w sobie wadliwy. Z drugiej strony, różnica ta oznacza także, że głównym źródłem niejasności są raczej poczynania polskich importerów (lub oczywiście zagranicznych eksporterów), którzy zawyżają lub zaniżają wartość importowanych dóbr.

W pierwszej kolejności przedstawiono kraje będące źródłem napływu do Polski błędnie zafakturowanych funduszy: Niemcy oraz Holandię (głównych źródeł napływu błędnie zafakturowanego kapitału) oraz najważniejsze⁵ grupy produktów podlegające wymianie. Grupy te wyjaśniają ok. 40–50% wartości łącznego błędnego fakturowania z danego kraju (tabele 2.–3.).

Tabela 2.

Błędne fakturowanie w handlu Polski z Niemcami, 05.1997–05.2001, w mln USD (niezgodności łącznie powyżej 300 mln USD)

Kod	Grupa towarowa	05.1997	05.1998	05.1999	05.2000	05.2001	RAZEM
	RAZEM	1839	2097	1615	1759	1848	9158
	W tym						
84	Reaktory nuklearne, bojlerzy, maszyny itp.	195	290	340	407	306	1538
89	Statki, łodzie i inne jednostki pływające	22	727	-2	147	341	1235
85	Sprzęt elektryczny, elektroniczny	141	202	201	267	275	1086
62	Artykuły odzieżowe, akcesoria, nierobione na drutach lub szydełkiem	181	158	167	71	49	626
87	Pojazdy inne niż koleje i tramwaje	100	-72	-123	285	313	503
52	Bawełna	53	84	67	54	52	310
90	Aparaty optyczne, fotograficzne, techniczne, medyczne itp.	54	54	63	68	69	308

Źródło: Opracowanie własne.

⁵ Błędne fakturowanie w obrotach w ciągu pięciu lat wyniosło więcej niż 100 mln USD (w przypadku Niemiec — powyżej 300 mln USD w ciągu 5 lat).

Tabela 3.

Błędne fakturowanie w handlu Polski z Holandią, 05.1997–05.2001, w mln USD

Kod	Grupa towarowa	05.1997	05.1998	05.1999	05.2000	05.2001	RAZEM
	RAZEM	382	156	339	584	712	2173
	W tym						
84	Reaktory nuklearne, bojłery, maszyny itp.	65	125	181	266	320	957
87	Pojazdy inne niż koleje i tramwaje	48	64	62	55	56	285
89	Statki, łodzie i inne jednostki pływające	-1	6	77	66	84	232
85	Sprzęt elektryczny, elektroniczny	98	14	-20	45	83	220
08	Owoce jadalne, orzechy, obrane owoce cytrusowe, melony	22	47	43	42	28	182
29	Chemia organiczna	49	18	27	40	30	164
23	Resztki, odpady przemysłu żywnościowego, pasze zwierzęce	-14	-40	-43	-48	-64	-209

Źródło: Opracowanie własne.

Analizując szacunki z tabel 2.–3. można zauważyć, że największe możliwości błędnego fakturowania przepływów handlowych dają obroty maszynami (84), samochodami (87) oraz sprzętem elektronicznym (85). W przypadku Polski w latach 1997–2001 były to potencjalnie główne kanały napływu nieoficjalnych funduszy.

W tabelach 4.–7. przedstawiono strukturę błędnego fakturowania w handlu Polski z prawdopodobnymi największymi biorcami kapitału zamaskowanego netto. Skoncentrowano się na Stanach Zjednoczonych, Chinach oraz krajach Unii Europejskiej: Włoszech, Hiszpanii, Wielkiej Brytanii i Francji.

Tabela 4.

Błędne fakturowanie w handlu Polski ze Stanami Zjednoczonymi, 05.1997–05.2001, w mln USD

Kod	Grupa towarowa	05.1997	05.1998	05.1999	05.2000	05.2001	RAZEM
	Razem	-980	-980	-962	-1495	-1123	-5382
	W tym						
84	Reaktory nuklearne, bojłery, maszyny itp.	-191	-223	-240	-221	-209	-1084
85	Sprzęt elektryczny, elektroniczny	-167	-198	-164	-232	-239	-1000
90	Aparaty optyczne, fotograficzne, techniczne, medyczne itp.	-105	-128	-88	-100	-89	-510
88	Samoloty, statki kosmiczne i części do nich	35	-27	-28	-398	-9	-427

Kod	Grupa towarowa	05.1997	05.1998	05.1999	05.2000	05.2001	RAZEM
30	Produkty farmaceutyczne	-55	-52	-63	-88	-103	-361
39	Plastik i artykuły plastikowe	-37	-36	-33	-38	-35	-179
38	Różne produkty chemiczne	-18	-30	-43	-30	-40	-161
29	Chemia organiczna	-32	-38	-27	-23	-22	-142

Źródło: Opracowanie własne.

W przypadku handlu ze Stanami Zjednoczonymi, podobnie jak i w pozostałych, największe niezgodności występują w handlu samochodami (87), maszynami (84) oraz sprzętem elektronicznym (85). Stałe rozbieżności — jak i w przypadku wymiany z Francją (tabela 9.) czy Włochami (tabela 6.) — zauważalne są w przypadku produktów farmaceutycznych (ujemne saldo oznacza przeszacowywanie wartości importowanych leków — deklarowanie wyższej wartości).

Tabela 5.

Błędne fakturowanie w handlu Polski z Chinami, 05.1997–05.2001, w mln USD

Kod	Grupa towarowa	05.1997	05.1998	05.1999	05.2000	05.2001	RAZEM
	RAZEM	-411	-399	-542	-502	-650	-2326
	W tym						
84	Reaktory nuklearne, bojery, maszyny itp.	-86	-155	-153	-208	-257	-859
85	Sprzęt elektryczny, elektroniczny	-104	-170	-170	-187	-217	-848
95	Zabawki, gry, rekwizyty sportowe	-79	-86	-93	-104	-101	-463
90	Aparaty optyczne, fotograficzne, techniczne, medyczne itp.	-27	-34	-34	-36	-37	-168
39	Plastik i artykuły plastikowe	-15	-19	-21	-20	-24	-99
61	Artykuły odzieżowe, akcesoria, robione na drutach lub szydełkiem	31	45	64	89	82	311
64	Obuwie, chodaki i podobne, ich elementy	25	49	47	97	121	339
62	Artykuły odzieżowe, akcesoria, nierobione na drutach lub szydełkiem	194	171	92	115	103	675

Źródło: Opracowanie własne.

Szczególne zainteresowanie budzą nieścisłości w wartościach obrotów handlowych Polski z Chinami. Podobnie jak i w innych krajach, duże rozbieżności pojawiają się przy zakupach maszyn oraz urządzeń elektrycznych

i elektronicznych. Specyfiką importu z Chin jest jednakże przeszacowywanie wartości nabywanych zabawek, gier i drobnych urządzeń oraz niedoszacowywanie wartości nabywanych artykułów odzieżowych. Należy jednak zastrzec, że dane o handlu z Chinami mogą być mało wiarygodne, a tamtejsi partnerzy handlowi mogą sami błędnie fakturować płatności i należności lub ich nie raportować we właściwy sposób. Spotykane jest także fakturowanie importowanej z Azji odzieży (na którą jest wysokie cło) jako np. narzędzi technicznych sprowadzonych po wyjątkowo niskich cenach (dzięki czemu należności celne są dużo niższe).

W przypadku krajów Unii Europejskiej obserwowany jest napływ kapitału netto, jednakże jednocześnie występuje odpływ do Włoch, Francji, Wielkiej Brytanii oraz Hiszpanii. Największe nieścistości występują w obrotach samochodami, maszynami oraz sprzętem elektronicznym i elektrycznym.

Tabela 6.

Błędne fakturowanie w handlu Polski z Włochami, 05.1997–05.2001, w mln USD

Kod	Grupa towarowa	05.1997	05.1998	05.1999	05.2000	05.2001	RAZEM
	RAZEM	-552	-557	-611	-451	-389	-2481
	W tym						
87	Pojazdy inne niż koleje i tramwaje	48	54	107	114	-21	303
51	Wełna, zwierzęce włosie, przędza z końskiego włosia i włókna z niego	-22	-40	-39	-37	-34	-172
85	Sprzęt elektryczny, elektroniczny	-25	-34	-35	-53	-25	-173
39	Plastik i artykuły plastikowe	-37	-50	-56	-42	-24	-207
30	Produkty farmaceutyczne	-53	-85	-82	-64	-40	-322
84	Reaktory nuklearne, bojler, maszyny itp.	-114	-85	-117	-49	9	-356

Źródło: Opracowanie własne.

Nieścistości zauważalne są także w handlu plastikiem i artykułami plastikowymi (39). Obecne są one w wymianie z Francją, Wielką Brytanią oraz Włochami.

Tabela 7.

Błędne fakturowanie w handlu Polski z Hiszpanią, 05.1997–05.2001, w mln USD

Kod	Grupa towarowa	05.1997	05.1998	05.1999	05.2000	05.2001	RAZEM
	RAZEM	-307	-270	-266	-264	-372	-1454
	W tym						
84	Reaktory nuklearne, bojler, maszyny itp.	-21	-59	-34	-24	-64	-205
85	Sprzęt elektryczny, elektroniczny	-30	-21	-32	-49	-75	-205

Kod	Grupa towarowa	05.1997	05.1998	05.1999	05.2000	05.2001	RAZEM
87	Pojazdy inne niż koleje i tramwaje	-82	-20	-25	-37	-10	-173
8	Owoce jadalne, orzechy, obrane owoce cytrusowe, melony	-11	-20	-16	-15	-27	-90

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 8.

Błędne fakturowanie w handlu Polski z Wielką Brytanią, 05.1997–05.2001, w mln USD

Kod	Grupa towarowa	05.1997	05.1998	05.1999	05.2000	05.2001	RAZEM
	RAZEM	-341	-326	-218	-223	-284	-1202
	W tym						
84	Reaktory nuklearne, bojery, maszyny itp.	-57	-120	-79	-64	-50	-370
87	Pojazdy inne niż koleje i tramwaje	-27	-60	-24	-50	-59	-220
39	Plastik i artykuły plastikowe	-32	-21	-33	-35	-35	-155
85	Sprzęt elektryczny, elektroniczny	-19	-34	-47	-12	-37	-148
72	Żelazo i stal	-21	-25	-13	-25	-21	-103
71	Perły, szlachetne kamienie, metale, monety itp.	31	22	30	51	40	172
89	Statki, łodzie i inne jednostki pływające	5	41	38	6	148	237

Źródło: Opracowanie własne.

Specyfiką handlu z Wielką Brytanią jest dodatnie saldo błędnego fakturowania w handlu statkami i łodziami oraz w handlu perłami, kamieniami i metalami szlachetnymi, monetami itp.

Tabela 9.

Błędne fakturowanie w handlu Polski z Francją, 05.1997–05.2001, w mln USD

Kod	Grupa towarowa	05.1997	05.1998	05.1999	05.2000	05.2001	RAZEM
	RAZEM	-292	-384	-352	-311	-19	-1358
	W tym						
87	Pojazdy inne niż koleje i tramwaje	-27	-70	-96	-59	9	-243
30	Produkty farmaceutyczne	-31	-38	-38	-60	26	-141
29	Chemia organiczna	-30	-37	-31	-29	-21	-148
39	Plastik i artykuły plastikowe	-28	-26	-36	-30	-16	-136

Kod	Grupa towarowa	05.1997	05.1998	05.1999	05.2000	05.2001	RAZEM
62	Artykuły odzieżowe, akcesoria, nierobione na drutach lub szydełkiem	-31	-31	-10	-8	-32	-112
84	Reaktory nuklearne, bojłery, maszyny itp.	-3	-2	-32	-76	-4	-117
40	Guma i artykuły gumowe	-13	-14	-15	-22	-42	-106
74	Miedź i artykuły z miedzi	-58	-57	-7	-18	3	-137

Źródło: Opracowanie własne.

W przypadku Francji, prócz wspomnianych już artykułów farmaceutycznych i chemicznych, warto zauważyć ujemne saldo błędnego fakturowania płatności za odzież, artykuły gumowe oraz z miedzi.

4. Podsumowanie

Przedstawione rezultaty badań sugerują, że nie można odrzucić hipotezy o istnieniu znaczących przepływów związanych z błędnym fakturowaniem ukrytych w handlu zagranicznym Polski. W badanym przypadku obserwuje się raczej odpływ kapitału netto w stosunku do reszty świata oraz jego napływ netto, gdy analizuje się handel z krajami Unii Europejskiej. Głównymi źródłami napływu funduszy są Niemcy i Holandia oraz Rosja, Białoruś i Litwa. Z kolei celami odpływu są Stany Zjednoczone, Japonia i Chiny oraz Francja, Włochy, Hiszpania i Wielka Brytania oraz niektóre kraje rozwijające się. Saldo przepływów, które można przypisać błędnemu fakturowaniu, jest ujemne i osiągnęło ok. 2,5 mld USD rocznie (suma przepływów oscyluje w granicach 8 mld USD). Wydaje się, że zjawisko to ma tendencję do stabilizacji w granicach 12–15% obrotów handlowych Polski z zagranicą (tabela 10.). Największe niejasności (w relacji do obrotów z partnerem) można zaobserwować w handlu z krajami Azji Południowej i Wschodniej (ok. 50%). W przypadku wymiany z krajami Unii Europejskiej niejasności z reguły nie przekraczają 10% (tabela 11.).

Tabela 10.

Błędne fakturowanie w handlu zagranicznym Polski 1997–2001

	1997	1998	1999	2000	2001
Błędne fakturowanie (mln USD)*	8151	7962	7007	8088	8264
Obroty handlowe (mln USD)**	53 311	59 497	57 663	62 526	66 734
Udział błędnego fakturowania w handlu zagranicznym	15,3%	13,4%	12,2%	12,9%	12,4%

* Suma wartości bezwzględnych błędnego fakturowania w obrotach handlowych z 22 krajami.

** Obroty handlowe (eksport + import) z 22 badanymi krajami.

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 11.**Błędne fakturowanie w obrotach handlowych z partnerami Polski 1997–2001**

Partner	Błędne fakturowanie 1997–2001 (mln USD)	Obroty handlowe 1997–2001 (mln USD)	Udział błędnego fakturowania w obrotach handlowych
Malezja	198,6	240,4	82,61%
Japonia	637,4	971,4	65,62%
Tajlandia	108,6	196,2	55,35%
Indonezja	103,4	212,2	48,73%
USA	1108	2638	42,00%
Brazylia	157,2	383	41,04%
Chiny	500,8	1357,2	36,90%
Kanada	104,6	304,6	34,34%
Białoruś	142,4	433,4	32,86%
Korea Południowa	232,4	1001,6	23,20%
Hiszpania	295,8	1599,6	18,49%
Litwa	104,2	697,6	14,94%
Holandia	358,4	3163,4	11,33%
Belgia — Luksemburg	222,8	2172,2	10,26%
Węgry	125,4	1223,4	10,25%
Finlandia	93,2	1089,8	8,55%
Włochy	512	5999,6	8,53%
Rosja	391,6	4622,4	8,47%
Wielka Brytania	278,4	3466	8,03%
Niemcy	1748,6	21 985,2	7,95%
Francja	273,8	4518,2	6,06%
Dania	91,6	1670,8	5,48%

Źródło: opracowanie własne.

Można przypuszczać, że głównymi przyczynami napływu były wysokie nominalne stopy procentowe na polskim rynku finansowym w ostatniej dekadzie dwudziestego wieku (przy obowiązujących restrykcjach nałożonych na obroty kapitałowe), a także możliwe do uzyskania w Polsce zwolnienia podatkowe. Z kolei przyczynami odpływu mogła być skłonność do unikania opodatkowania lub zmniejszenia zobowiązań przez przedsiębiorstwa polskie i międzynarodowe, preferencje podatkowe w kraju pochodzenia partnerów zagranicznych, kończenie się wakacji podatkowych w Polsce, realizacja globalnych strategii inwestycyjnych korporacji międzynarodowych. Przenoszenie dochodów z Polski mogło odbywać się także poprzez inne oficjalne kanały,

niewymagające błędnego fakturowania — np. poprzez obrót usługami, wartościami niematerialnymi, wypłaty dywidend, spłaty odsetek od kredytu — czy poprzez korzystanie z cen transferowych, których powyższe badanie nie zidentyfikuje.

Wyniki badania pokazują, że przepływ błędnie zafakturowanego kapitału następował w obu kierunkach: do Polski oraz z Polski. Może to być także związane z możliwościami oraz specyfiką przedsiębiorstw zagranicznych działających w Polsce (sektor działalności, możliwości ukrywania funduszy w dużych obrotach handlowych), kontaktach firm z instytucjami finansowymi, a także warunkami prowadzenia działalności gospodarczej w krajach pochodzenia.

Można zauważyć, że i w przypadku handlu z pojedynczymi krajami przepływ następuje w dwie strony. Największe niezgodności można zaobserwować (w dużym uproszczeniu) w handlu samochodami, maszynami oraz sprzętem elektronicznym, a także produktami farmaceutycznymi. Pewną niespodzianką jest bardzo dobra jakość i małe rozbieżności pomiędzy eksportem Polski a importem partnerów, w tym wypadku różnice są względnie małe. Natomiast duże rozbieżności pojawiają się przy porównaniu polskiego importu z eksportem państw obcych do Polski.

Aneks

Zrozumienie poruszanego w artykule problemu ułatwi analiza mechanizmu podwójnych cen na artykuły farmaceutyczne sprowadzane do Polski. W pewnym stopniu wyjaśni to nieścisłości zaobserwowane w obrotach handlowych.

W 2001 roku kontrola spółki zależnej jednego z zagranicznych koncernów farmaceutycznych importującego leki do Polski wykazała, że inne ceny deklarowano jako wartość celną towaru (WCT), a inne stosowano w praktyce. Wysoka cena WCT służyła, po pierwsze, do obliczania marży (której maksymalna wielkość była ustalona w Ustawie o cenach), po drugie — do naliczenia refundacji wypłacanej przez kasy chorych. Zatem im wyższa była deklarowana wartość importowanych produktów farmaceutycznych, tym większa była możliwa do naliczenia marża, a za tym i refundacja (rozliczane kwotowo).

Po naliczeniu marży i refundacji spółki macierzyste udzielały spółkom zależnym rabatów (sięgających do ok. 75%), o czym kasy chorych i hurtownie nie były informowane. Zawyżanie WCT powodowało jednak zwiększanie należnych ceł oraz podatków. Jednakże uzyskanie rabatu umożliwiało późniejszą korektę i otrzymanie zwrotu — nadpłaconej — części cła.

Powyższy system mógł powodować niezgodności w statystyce handlu zagranicznego Polski. Wartość importowanych produktów farmaceutycznych — deklarowana WCT była wyższa od wpływów otrzymywanych przez eksporterów, deklarowanych jako zapłata za wysłane do Polski farmaceutyki. Efektem tego jest pojawienie się „błędnie zafakturowanych” przepływów.

Bibliografia

- Eggerstedt H., Hall R. B., van Wijnbergen S., 1995, *Measuring capital flight: a case study of Mexico*, „World Development” nr 23, s. 211–232.
- Eiteman D., Stonehill A., Moffett M., 1998, *Multinational business finance*, Addison-Wesley PC.
- Elliott J., Emmanuel C., 2000, *International transfer pricing: searching for patterns*, European „Management Journal” nr 18, s. 216–222.
- Fedderke J. W., Liu W., 2002, *Modelling the determinants of capital flows and capital flight: with an application to South African data from 1960 to 1995*, „Economic Modelling” nr 19, s. 419–444.
- Garber P., 1998, *Derivatives in international capital flows*, NBER Working Paper 6623.
- Gibson H., Tsakalotos E., 1993, *Testing a flow model of capital flight in five European countries*, „The Manchester School” nr 61, s. 144–166.
- Johnston R., Ryan C., 1994, *The impact of controls on capital movements on the private capital accounts of countries’ balance of payments: empirical estimates and policy implications*, IMF Working Paper 78.
- Kamin S., 1993, *Devaluation, exchange controls, and black markets for foreign exchange*, „Journal of Development Economics” nr 40, s. 151–169.
- Lensink R., Hermes N., Murinde V., 2000, *Capital flight and political risk*, „Journal of International Money and Finance” nr 19, s. 73–92.
- Lessard D., Williamson J., 1987, *Capital flight and third world debt*, Institute for International Economics, Waszyngton.
- Ndikumana L., Boyce J. K., 2003, *Public debts and private assets: explaining capital flight from Sub-Saharan African Countries*, „World Development” nr 31, s. 107–130.
- Quirk P., Evans O., 1995, *Capital account convertibility. Review of experience and implications for IMF policies*, IMF Occasional Paper 131.
- Quirk P., 1997, *Money laundering: muddying the macroeconomy*, „Finance and Development” nr 3.
- Phylaktis K., 1999, *Capital market integration in the Pacific Basin region: an impulse response analysis*, „Journal of International Money and Finance” nr 18, s. 267–287.
- Schulze G., 2000, *The political economy of capital controls*, Cambridge University Press.
- Turel O., Yeldan E., 1996, *Dilemmas of structural adjustment and environmental policies’ under instability: post-1980 Turkey*, „World Development” nr 24, s. 373–393.

A b s t r a c t Misinvoicing as representation of “grey zone” in Poland’s foreign trade



Misinvoicing can be one of the ways of evading the constraints on capital or current transactions in order to transfer profits, evade taxation or invest funds in markets to which the access is obstructed. The objective of this paper is to answer the following questions: can in the Polish foreign trade a hidden outflow or rather inflow of capital by means of misinvoicing be observed? which are the directions of the capital flows that might be attributed to misinvoicing and which can be the transmission channels of the relevant capital (and trade transaction) flows from and to Poland?